

SZÚCS BALÁZS

Bővülő könyvtár

Biczó Gábor, szerk.: *Antropológiai irányzatok a második világháború után.*

Debrecen: Csokonai Kiadó, 2003. 283 p. /*Antropos*, I./

2003-ban a Csokonai Kiadó és a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéke *Antropos* néven antropológiai könyvsorozatot indított útjára. Az *Antropológiai irányzatok a második világháború után* című válogatás az első darabja ennek az egyelőre ötkötetnyire tervezett sorozatnak. A tervezett további művek címét a hátsó borítón találhatjuk meg (Jacques Maquet: *Az esztétikai tapasztalat – A vizuális művészetek antropológusszemmel*; *Antropológia és irodalom – Egy új paradigma útkeresése*; Radcliffe-Brown: *Struktúra és funkció a primitív társadalomban*; Wolfgang Kaschuba: *Bevezetés az európai etnológiába*). A címekre vetett futó pillantás is elárulja, hogy ez a sorozat is szembenézett az antropológia hazai irodalmának szegényességével, s túlnyomórészt e hiányosságokat igyekszik leküzdeni fordításokkal (ezen a ponton illő megemlíteni két hasonló jellegű vállalkozást, nevezetesen az Osiris Kiadó *Antropológiai könyvtárát*, valamint a L'Harmattanál megjelenő *Kultúrák keresztútján* című sorozatot).

Antológiák, válogatáskötetek, szöveggyűjtemények ritkán kerülnek el a „miért pont ezek?” s az „azok pedig miért nem?” típusú kérdéseket. Ez esetben ezektől eltekinthetünk, s egyszerűen tudomásul vehetjük, hogy egy alapos és jól megkomponált *elmélet*történeti munka nagyjából második felét (az eredeti kötet 38, a magyar nyelvű munka 15 tanulmányt tartalmaz), pontosabban annak magyar fordítását vehetjük kézbe. A közelmúlt antropológiai irányzatait bemutató kötet egy 1996-os amerikai munka alapján készült (McGee–Warms eds. 1996). A könyv, miként feltehetőleg a legtöbb szöveggyűjtemény, oktatási szempontokat szem előtt tartva született meg. A szakirodalomhoz angol nyelvterületen sem mindig könnyű (kellő számban) hozzáférni, idehaza pedig mindez érthető módon még nagyobb kihívást jelent.

Volt azonban egy további szempont is a kötet összeállításával kapcsolatban: az elmélet szerepének bemutatása az antropológiában. Az antropológia a hagyományos értelmezés szerint kultúrák, társadalmak empirikus vizsgálatával és leírásával foglalkozó tudomány, középpontjában a terepmunkával. A terepmunka nyers adatai azonban (nem beszélve arról, hogy mi válik egyáltalán kérdéssé s ezáltal adattá) önmagukban semmiféle magyarázóértékkel nem rendelkeznek. Itt kap kitüntetett szerepet az elmélet, pontosabban az elméletek, hiszen – mint minden életképes tudományban – elméletek és szempontok sokasága alkotja az antropológia tudományát is. Az elméletek legjobb tolmácsolói feltehetően maguk az egyes antropológusok, érdemes tehát írásaikat közvetlenül is tanulmányozni; ez a szövegválogatás rövid indoklása.

Az angol nyelvű kötet szerkesztői által írott tárgyilagos fejezetbevezetők ismertetik az egyes irányzatokat (főbb képviselőik és kérdéseik rövid bemutatásával), az egyes szö-

vegekhez pedig értelmező lábjegyzetek kapcsolódnak. „Ez a segédlet azok számára is hozzáférhetővé teszi a szövegeket, akik egyáltalán nem jártasak a kulturális antropológiában vagy a szociálintropológiában” – olvashatjuk az előszóban (9. p.). A lábjegyzetek egyes esetekben annyira szellemesek, hogy már csak ezért is sajnálhatjuk, hogy egyes szövegek kimaradtak a magyar fordításból. Az eredeti kötet terjedelmi okokkal indokolja, hogy a szövegek nagy részét rövidebb-hosszabb húzásokkal adja közre (a kihagyott részeket mindenhol jelölik, s rövid tartalmi összefoglalóval váltják ki a hiányzó szövegrészt).

Az antropológia klasszikusainak egy része s az újabb törekvések néhány képviselőjének egy-egy munkája már megjelent magyar fordításban, azonban nem oly nagy számban, hogy ne tudnánk egy kisebb könyvespolcon elhelyezni azokat. A magyar nyelven megjelent munkák kis száma az egyik szempont, melyben az *Antropos* sorozat előszava megnevezi a munka célkitűzését: „A modern társadalmi diskurzus egyik legmeghatározóbb tudományterületének, az interdiszciplináris és holisztikus kulturális antropológiának magyarul hozzáférhető szakirodalmi szegényes és hiányos. A tudományterület klasszikusainak többségét, akárcsak a kurrens szakszövegeket szinte kizárólag világnyelveken ismerheti meg az érdeklődő olvasó.” (7. p.)

Ami kimaradt a magyar nyelvű kötetből: a 19. századi *evolucionizmus* (Spencer, Tylor, Morgan, Marx–Engels, Freud), a *szociológiai gondolkodás klasszikusai* (Durkheim, Mauss, Weber), a *történeti partikularizmus* (Boas, Kroeber, Radin), a *funkcionalizmus* (Malinowski, Radcliffe-Brown, Evans-Pritchard), a *kultúra- és személyiségiskola* (Benedict és M. Mead), valamint Steward és White, egyszóval a tudománytörténet azon magyar nyelven részletekben hozzáférhető fejezetei, amelyek megalapozták az antropológia újabb diskurzusait. Kimaradtak továbbá az újabb írások közül Turner, Geertz, Crapanzano magyarul ugyancsak részben hozzáférhető munkái.¹

A gyűjteményben a következő fejezetekkel találkozhat az olvasó: *kulturális ökológia és neoevolucionista elmélet* (Murdock), *ökológiai materializmus* (Harris, Rappaport), *etnotudomány és kognitív antropológia* (Conklin, Tyler), *strukturáliszmus* (Lévi-Strauss, Leach), *szociobiológia* (Wilson, Friedlander), *antropológia és gender: a feminista kritika* (Slocum, Ortner, Llewelyn Davies), *szimbolikus és interpretatív antropológia* (Douglas), *posztmodern antropológia* (Rosaldo). Érdekes a két szélső (nemcsak a kötetben, de vélhetően az antropológiáról vallott felfogásban is a végső határlehetőségeket képviselő) tanulmányt megvizsgálni: míg George Peter Murdocknak a HRAF (*Human Relations Area Files* – „Emberi Kapcsolatok Areális Tára”) néven ismert rendszere a teljes és radikális személytelenséget célozta meg és példázta az 1950-es években, Renato Rosaldo a kikerülhetetlenül személyes tapasztalat kiváltotta megértést és szövegben való megformálását jeleníti meg. E szélső pontok köré szerveződik a szöveggyűjtemény.

Jelen recenzió eleve meg sem kíséri a szövegválogatásban szereplő összes írás ismeretetését, hiszen az olyannyira széttartó témák és megközelítések szerepeltetése, mint a strukturalista mítoszselemezés klasszikus darabjaként ismert *A Genézis mint mítosz* (Edmund Leach), a kultúrát materialista módon értelmező *Az indiai szent tehén kulturális ökológiája* (Marvin Harris) vagy a kritikai szemléletű *A gyűjtögető asszony: férfi-egyoldalúság az antropológiában* (Sally Slocum) éppen azt hivatott bemutatni, mennyire differenciálttá vált az antropológia kérdéshorizontja az elmúlt évtizedekben.

Amire talán érdemes felhívni a figyelmet, az a kötet kiegyensúlyozottsága. Ez nem a

szerepeltetett szövegek számbeli arányára vonatkozik, hanem arra a módra, ahogyan az összekötő szövegek és a magyarázó jegyzetek kellő distanciát tartanak az egyes elméleti pozícióktól. Érdemes ezzel kapcsolatban idézni azt, amit a szociobiológia-fejezet élén olvashatunk: „A kezdeti elgondolások számos hibájának korrigálását követően a szociobiológia még mindig az antropológia egyik legvitatottabb területe – olyannyira, hogy kötetünk néhány bírálója a szociobiológiával foglalkozó írások teljes kihagyását javasolta. A cáfolatokkal mintegy szembeszegülve, itt olvashatók a szövegek” (151. p.).

Ez az eljárás feltétlenül tiszteletreméltó, egyben elengedhetetlen, ha az antropológia tudománynak kívánja tekinteni magát, s nem elfogultságok vagy kizárólagosnak vélt eljárásmodok továbbörökítőjének. Hangsúlyozzuk, itt nem a szociobiológiáról (vagy a posztmodernről, vagy bármi egyébéről) van csupán szó. A felfogásmodok, elméletek, paradigmák vagy éppen „irányzatok” felmutatása, ütköztetése és párbeszéde valószínűleg a legoptimálisabb cél, amelyre egyáltalán törekedni lehet.

A diszciplínán belüli (és szakmák közötti) párbeszéd fontosságát hangsúlyozza Judith Friedlander 2001-ben keletkezett *Szociobiológiai vita az Egyesült Államokban* című tanulmánya is, mely az egyetlen olyan szöveg, amely nem szerepel az eredeti angol kötetben, a magyar válogatásba mégis bekerült. Az írás sok szempontból továbbgondolandó, mivel többek között egy valódi tudományos botrányt is vizsgál. „A botrány középpontjában a James Neel humángenetikus által szervezett, hosszú távú, Venezuelában végzett kutatás áll, amelyben Napoleon Chagnon és Timothy Asch mellett számtalan antropológus vett részt... Tierney, egyik még megdöbbentőbb kijelentésében az egész yanomami projektet »az Atomenergia Bizottság embereken kísérletező titkos programjának folytatásaként emlegeti...« A kutatás okozta többek között a kanyaró járvány súlyosbodását, sőt talán elterjesztését is a 60-as években.” (163. p.) Friedlander írása nem csupán a nagy vihart kavart esetet tekinti át, hanem inkább az antropológia megosztottságára reflektál. A megosztottság véleménye szerint a négy klasszikus terület (régészet, fizikai antropológia, nyelvészet, kulturális és szociálintropológia) végzetes szétválásában és növekvő távolságában gyökerezik. A kultúrát hangsúlyozó antropológusok főképp a történelem és a filozófia irányába mozdultak el (legalábbis annak divatosnak gondolt szókészletét és beszédmódját követik), míg a természettudományos módszer hívei szinte kizárólag a molekuláris biológiával foglalkoznak. Ez önmagában talán a kisebb gond, de mindkét tábor kölcsönösen semmibe veszi egymás eredményeit és vizsgálatait (160. p.).

Friedlander álláspontja világos. Véleménye szerint a kultúra széles körű vizsgálatát nem lehet megvalósítani egymást kölcsönösen kizáró részleges pozíciók talajáról, következképpen az elméleti sokszínűség egyben a kulturális sokrétűség megértésének zálogát jelentheti.

Az antropológia ismeretelméleti megalapozottságára, valamint az eltérő vélemények és értelmezési tradíciók etnográfiai megjeleníthetőségének kérdésére reflektál Renato Rosaldo *A bánat és a fejudászok örjögésének kapcsolata* című írásában. Rosaldo mellett érvel, hogy a kutatónak fel kell vállalnia a személyiségéből (neméből, korából, tudásából, tapasztalataiból) adódó helyzetét, s megértésmódjának ebből fakadó szituáltságát. „Pozícionált alanyként az etnográfus bizonyos emberi jelenségeket másoknál jobban megért.” (274. p.) Tanulmányában Rosaldo kifejti, hogy mindaddig, míg el nem veszítette feleségét (Michelle Rosaldo 1981-ben, a Fülöp-szigeteki Észak-Luzonban vég-

zett terepmunkája során lett baleset áldozata), elképzelése sem volt a dühről és bánatról, s ekképpen az általa kutatott ilongot férfiak gyászát és őrjöngését sem tudta értelmezni (264. p.).

Rosaldo tanulmányának végén az interpretáció és általában véve a „tudományos” ismeret alapkérdéseinek felülvizsgálatáig jut el. „Az olyan terminusok, mint *objektivitás, semlegesség és elfogulatlanság* az egykor hivatalosan elismert tekintéllyel felruházott értelmzői pozíciókra vonatkoznak, de kétségtelenül sem jobban, sem pedig kevésbé érvényesek az érintett, ám ugyanúgy fogékony és tájékozott társadalmi szereplők-nél. A társadalmelemzésnek el kell fogadnia a tényt, hogy az általa vizsgált tárgyak egyben elemző alanyok is, akik az etnográfusokhoz – illetve azok írásaihoz valamint etikai és politikai elveihez – kritikusan viszonyulnak.” (275. p.)

Jelen kötet magyarázó jegyzeteivel, hangsúlyaival konkrét problémák köré szerveződik, újra és újra az antropológia önfelfogására irányítva a figyelmet. Mikor, kinek, hol és hogyan lesz kérdés, módszer, szempont, tudomány és szöveg az antropológia. Mai kérdések ezek, vélhetően maguk is időlegesek, de esendőségük mellett is feltétlenül időszerűek, s ily módon elkerülhetetlen, hogy a hazai antropológiai gondolkodás (könyvkiadás és oktatás) is számot vessen velük. Az, amit elnagyoltan posztmodernként határozhatunk meg (az etikai, valamint az ismeretelméleti dilemmákra fordított különös figyelem, s ezekbe beletartozhat a feminizmus és a társadalmi nemek vizsgálatának a feminizmust már meghaladó aspektusa, jelesül a gender, az interpretáció, az elfogultság, valamint a reflexivitás kérdésköre is), ezzel a kötettel feltétlenül hangsúlyt kap az antropológia hazai szakirodalmában. A kötetben a posztmodern fejezet bevezetése ezzel a mondattal végződik: „A konfliktus a posztmodern gondolkodók és az antropológiát tudománynak tekintők között nagyrészt abból származik, hogy a két tábor eltérő véleményekkel van az antropológia célját illetően. Amennyiben elfogadjuk, hogy az antropológia célja az emberi viszonyok bemutatása és magyarázata, illetőleg az emberi tapasztalat szubjektív jelentésének átadása, akkor az antropológia tudományos és posztmodern célkitűzései kiegészítik egymást.” (256. p.)

Bármit gondoljunk is az antropológia hazai elfogadottságáról és lehetséges szerepéről, úgy tűnik, az antropológiai munkáknak nincs még meg a kellő recepciójuk. A vizsgált kötet egyértelműen hiánypótló szerepet tölt be (talán nemcsak az antropológia oktatásában, hanem annak remélhetőleg szélesebb körben való megismertetésében is), s mint ilyet csak üdvözölhetjük.

A kötet tanulmányai – miközben az olvasó indiai tehenekről, új-guineai disznóölésekről, Fülöp-szigeteki színkategóriákról, winnebago indián mítoszokról és maszáj nőkről alkothat képet általuk – a mai antropológia szinte valamennyi módszertani, ismeretelméleti és etikai kihívására rámutatnak. A válogatás megjelentetése még akkor is indokolt, ha elfogadjuk, hogy szöveggyűjtemények (akár antropológiaiak azok, akár másfélék) csak ideig-óráig helyettesíthetik teljes művek lefordítását. A cél ugyanis nyilvánvalóan az volna, hogy minél több klasszikus és kurrens munka válhasson hozzáférhetővé a magyar olvasók számára is.

JEGYZETEK

1. A kötet szerkesztési elvének látszik ellentmondani az a tény, hogy Claude Lévi-Strauss két olyan tanulmánnyal szerepel, amelyek már megjelentek magyarul a *Strukturális antropológia I–II.* című kötetben (Lévi-Strauss 2001: 1/37–53, 2/164–174).

IRODALOM

LÉVI-STRAUSS, CLAUDE

2001 *Strukturális antropológia I–II.* Budapest: Osiris.

MCGEE, JON R. – WARMS, RICHARD L., EDS.

1996 *Anthropological theory. An introductory history.* London–Toronto: Mayfield.